

Müfâ'ale ve İfti'âl vezinleri

1 - Müfâ'ale vezni: Bu vezinden ziyadeli masdar türetmek için herhangi bir üçzlü kök masdarın başına mim (م), kökteki aslî ilk harften sonra elif (ا) ve sona kapalı te (ة) eklenir (bazen kapalı te yerine açık te (ت) ile yazılır). Baştaki mim ötreli (u-ü sesiyle) okunur. Bu vezin genellikle işdeşlik ifade eden masdar türetir. Aşağıdaki anlatıyı dikkatle inceleyiniz.

Müfâ'alet مفاعلة Bâbı

Bu bâbda baştaki mim م, ortadaki elif ا ve sondaki te ة eklemedir. Bu ة Osmanlı Türkçesinde ya açık te (ت) veya ه /a, e/ şeklinde yazılır.

Bu bâbdaki masdarların çatısı, nesnesi bakımından geçişli veya geçişsiz olabilir; öznesi bakımından ise genellikle işdeşlik ifade ederler:

عهد ahd "söz verme" → معاهدة muâhede "anlaşma"

خبر haber → مخبره muhâbere "haberleşme, iletişim"

حرب harb → محاربة muhârebe "savaşma"

سبقت sebkat "geçme" → مسابقة müsâbaka "yarışma"

طبق tibk "uygun, aynı" → مطابقت mutâbakat "uyuşma, uygun olma"

Müfâ'alet bâbı her zaman işdeşlik ifade etmez:

دوام devâm → مداومت müdâvemet "devam etme"

حفظ hıfz "koruma" → محافظه "koruma"

هجرة hicret "göç" → مهاجرة "göç etme, göç"

عمل amel "iş" → معامله muâmele "davranışta bulunma"

İ'lâl: Nakıs ve lefif kelimeler müfâ'alet bâbına nakledildiklerinde vezin müfâ'ât مفاعات şekline girer: جزاء cezâ → مجازات mücâzât "karşılık vermek, cezâ vermek", سواء sevâ "beraberlik" → مساوات müsâvât "beraberlik, eşitlik", نجات necât "kurtuluş" → مناجات münâcât "Allah'tan kurtuluş isteme" vs.

Dikkat: Nakıs (son harfi illetli) kök masdarlar bu vezinden türetilirken vezne uymazlar. (Bk. Yukarıda İ'lâl)

Tablo: Müfâ‘ale(t) Vezninden Kelime Türetme

Kök		Mastar	
عهد	‘ahd	معاهده	mu‘âhede
سبق	sebkât	مسابقه	müsâbaka
عمل	‘amel	معامله	mu‘âmele
حرب	harb	محاربه	muhârebe
حكم	hükm	محاکمه	muhâkeme
طبق	tıbk	مطابقت	mutâbakat
ترك	terk	متارکه	kütâreke
فرق	fark	مفارقت	mfârakat
نظر	nazar	مناظره	münâzara
سوا	sevâ	مساوات	müsâvât
جزا	cezâ	مجازات	mücâzât
قول	kavl	مقاوله	mukâvele

Müfâ‘ale vezninden türetilen masdarların fâ‘il ve mef‘ûlü

Bu vezinden türetilen masdarların fâili **müfâ‘il** (مفاعل); mef‘ûlü ise **müfâ‘al** (مفاعل) veznine benzer şekilde türetilir. İki kelimenin de harflerinin aynı olduğuna, fakat failde aslî ikinci harfin **esreli** (ı-i sesiyle), mef‘ûlde ise **üstünlü** (a-e sesiyle) okunduğuna dikkat edelim. Aşağıdaki anlatıyı inceleyelim.

Mufâ'alet bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlû:

Mufâ'alet bâbının ism-i fâilî mufâ'il مفاعل vezninde gelir:

مخبره muhâbere "haberleşme" → مخبر muhâbir "haber veren"

مخاربه muhârebe "savaşma" → محارب muhârib "savaşan, savaşçı"

مشاهدة müşâhade "gözleme, gözlem" → مشاهد müşâhid "gözlemci"

محاسب muhâsebe → محاسب muhâsib "hesap yapan"

مداومت müdâvemet "devam etme" → مداوم müdâvîm "devam eden, devamlı"

İlâl: Nâka kelimelerde muâ'il veznü muâ'il مفاعلي şekline girer: مساوات müsavât → مساوي müsavî "eşit olan, denk" (مواذ) müvâdât "öğütme" → مباهلي mübahîli "öğüten" (مباه) vs.

Mufâ'alet bâbının ism-i mef'ûlû müfâ'al مفاعل vezninde gelir:

مخاطبه muhâtaba "adyleşme" → مخاطب muhâtab "adyleşilen, hitab edilen",

مباركة mübâreke "tebrikleşme, birbirini kutlama" → مبارك mübârek

"kutlu, uğurlu", مشاهدة müşâhade "gözleme" → مشاهد müşâhed "gözlenilmiş, görülen" vs.

Dikkat: Son harfi illetli nakıs köklerin vezne uymadığını görelim. (Bk. Yukarıda i'lâl)

Pekiştirme Ödevi: Ders kitabının 79. ve 80. Sayfalarındaki alıştırmalar.

Tablo: Müfâ‘ale Vezninden Master-Fâ‘il ve Mef‘ûller

Mastar مُفَاعَلَةٌ müfâ‘ale	İsm-i Fâ‘il (مُفَاعِلٌ) müfâ‘il	İsm-i Mef‘ûl (مُفَاعَلٌ) müfâ‘al
مخبره muhâbere	مخبر muhâbir	مخبر muhâber
مخاربه muhârebe	مخارب muhârib	مخارب muhâreb
مهاجره muhâceret	مهاجر muhâcir	مهاجر muhâcer
مخاطبه muhâtaba	مخاطب muhâtıb	مخاطب muhâtab
مشاهده müşâhede	مشاهد müşâhid	مشاهد müşâhed
محافظه muhâfaza	محافظ muhâfız	محافظ muhâfaz
مسابقه müsâbaka	مسابق müsâbık	مسابق müsâbak
مطابقت mutâbakat	مطابق Mutâbık	مطابق mutâbak
متارکه mütâreke	متارك mütârik	متارك mütârek
مفارقت müfârakat	مفارق müfârik	مفارق müfârak
مناظره münâzara	مناظر münâzır	مناظر münâzar
مساوات müsâvât	مساوی müsâvî	مساوا müsâvâ
مجازات mücâzât	مجازی mücâzî	مجازا mücâzâ
مقاوله mukâvele	مقاول mukâvil	مقاول mukâvel

2 - İfti'âl Vezni: Bu vezinde baştaki ve ortadaki elifler (ل) ile ortadaki te (ت) zaid (soradan eklenen) harflerdir. Aşağıdaki anlatıyı inceleyiniz.

İfti'âl افتعال Bâbı

Bu bâbda elifler ve te zâiddir. Çatısı dönüslü ve geçişsizdir:

جمع cem' "toplama" → اجتماع ictimâ' "toplanma"

فخر fahr "övünç" → افتخار iftihâr "öğünme"

عقد akd "bağlama" → اعتقاد i'tikad "bağlanış, inanış"

نظم nazm "dizme" → انتظام intizâm "düzene girme, düzenli olma"

نسبت nisbet "ilgi, bağ" → انتساب intisâb "bir yere bağlanma"

كسب kesb "kazanç" → اكتساب iktisâb "kazanma"

جهد cehd "çalışma" → اجتهاد ictihâd "çalışma; İslâm dîni kaynaklarından yeni hükümler çıkarma"

شركة şirket "ortaklık" → اشتراك iştirâk "ortak olma"

☀️ ظ ط ض ص ز ذ gibi dişsi ünsüzlerden biri ile başlayan sülâsî mücerredler ifti'âl افتعال bâbına nakledildiklerinde vezinde bazı değişiklikler olur:

- Kelimenin aslî ilk harfi ض ve ص ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür: ضرب darb → اضطراب ıztırâb "ıstırap", ضرورت zarûret → اضطرار ıztırâr "çaresiz ve muhtaç olma", صلح sulh → اصطلاح ıstılâh "barışma; terim" vs.
- Kelimenin aslî ilk harfi ط ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür ve iki tı birleşir (idgam olur): طلوع tulû' "doğma" → اطلال ıttılâ' "kişinin içine doğma", طرد tard "kovma" → اطراد ıttirâd "düzenli olarak olma" vs.

- Kelimenin aslı ilk harfi ز ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür:
زوج zevc → ازدواج izdivâc "evlenme", زحمت zahmet → ازدحام izdihâm
"kalabalıktan oluşan sıkışma" vs.
- Kelimenin aslı ilk harfi د veya ذ ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür ve böylece oluşan iki dal harfi tek olarak yazılır (idgam olur): دعوى da'vâ → ادعا iddiâ "iddia etme", ذخيره zahire → ادخار iddihâr
"ilerisi için biriktirme" vs.

İ'lâl: Misâl kelimeler ifti'âl افتعال bâbına nakledildiklerinde baştaki vav ve ye'ler te'ye dönüşür. Bu te'ler de veznin ekleme te'siyle birleşir :

وحدت vahdet "birlik" → اتوحد itvihâd → اتحاد ittihad "birleşme"

اتصاف ittisâf "vasıflanma" vs.
وقف vefk "uyuma, uygun gelme" → اتفاق ittifâk "uyuşma", وصف vasf → اتصاف ittisâf "vasıflanma" vs.

Ecvef kelimelerde ortadaki vav, ye'ye dönüşür: شوق şevk → اشتياق iştiyâk
"arzulama, çok isteme", عادت âdet → اعتياد i'tiyâd "âdet edinme" ;

Nâkis kelimelerde ifti'âl vezni ifti'â افتعا şekline dönüşür: نها nihâyet → انتها intihâ "sona erme". Son harfi hemzeli olan mehmuz kelimelerde de sondaki hemzenin düşürülmesiyle aynı gelişme olur: بدء bed' "başlama" → ابتدا ibtidâ
"başlama, başlangıç", جرأت cür'et → اجترأ "cür'et etme" vs.

Lefif-i mefruk denilen birinci ve üçüncü aslı harfi illet harfi olan kelimelerde baştaki vav'lar te'ye dönüşür, sondaki ünsüz ise düşer: وقاية vikâye "koruma" → اتقا ittikâ "sakinme, çekinme" vs.

İfti'âl افتعال bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü:

Bu bâbdaki masdarların ism-i fâili müfta'il مفاعل vezninde gelir:

اعتدال i'tidâl "ölçülü davranma" → معتدل mu'tedil "ölçülü davranan",
انتشار intişâr "yayımlanma" → منتشر münteşir "yayımlanan", افتخار iftihâr
"öğünme" → مفتخر müftehir "öğünen" vs.

Dikkat 1: Yukarıdaki anlatıda lamba ile dikkat çekilen seslerdeki değişimi görelim.

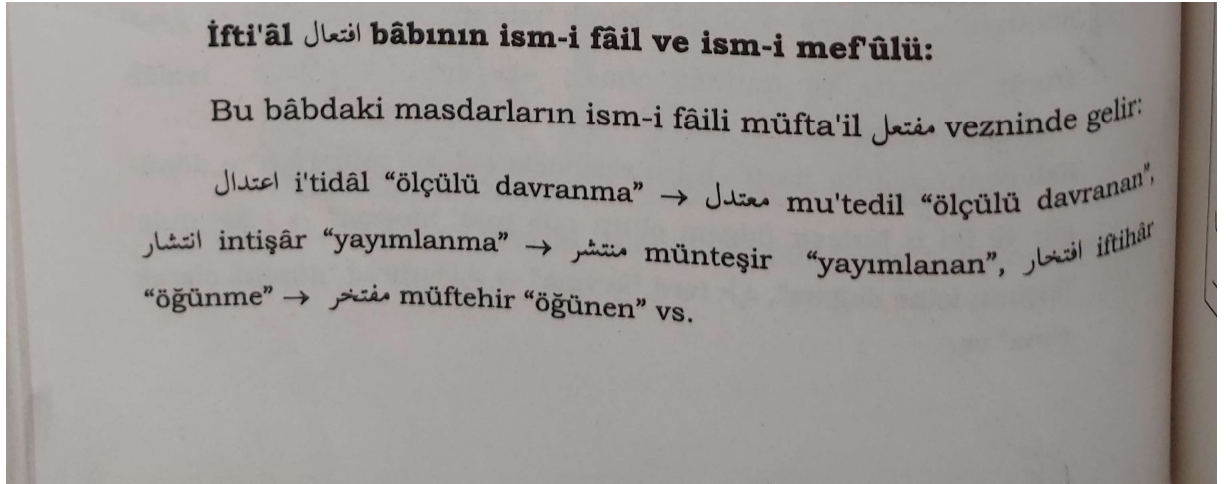
Dikkat 2: Yukarıdaki anlatıda i'lâl kısmındaki açıklamalar illetli kelimelerin bu vezinden türetildiklerinde aldıkları şekli açıklamaktadır.

Tablo: İfti'âl Vezninden Masterlar

Kök		Master	
جمع	cem'	اجتماع	ictimâ'
عقد	'akd	اعتقاد	i'tikâd
كسب	kesb	اكتساب	iktisâb
قدر	kadr	اقتدار	iktidâr
نقل	nakl	انتقال	intikâl
لحق	lahak	التحاق	iltihâk
لمس	lems	التماس	iltimâs
لصوق	lüsûk	التصاق	iltisâk
ضرب	darb	اضطراب	ızdırâb
طلع	tul'	اطلاع	ittilâ'
وفق	vefk	اتفاق	ittifâk
لجا	lecâ	التجا	ilticâ
دعا	du'â	ادعا	iddi'â

İfti'âl vezninin fâ'il ve mef'ûlü:

Bu vezinden türetilen masdarların fâ'ili **müfte'il** (مفتعل) vezninden türetilir (bk. aşağıdaki anlatı).

İ'lâl: Muzâaf kelimelerde ifti'âl'in ism-i fâili müfta' "مفتع" şekline dönüşür: امتداد imtidâd "uzanma, sürme" → متمد mümtedd "uzayan, süren", اشتقاق iştikak "kelime türeme" → مشتق müştakk "türemiş, bir kelimenin türevi", ارتداد irtidâd "dinden dönme" → مرتد mürtedd "dinden dönmüş" vs. (Bu kelimelerin sonundaki çift ünsüzlerin Türkçede tekleştiği unutulmamalıdır.)

Ecvef kelimelerde ism-i fâilin vezni müftâl "مفتال" şekline dönüşür: اختيار ihtiyar "seçme, hareket serbestliği" → مختار muhtâr "hareketlerinde serbest olan, seçen", احتياج ihtiyâc → محتاج muhtâc, اعتياد i'tiyâd → معتاد mu'tâd "âdet üzere olan" vs.

Nâkıs, lefif ve son harfî hemzeli mehmûz kelimelerde ism-i fâilin vezni müfte'î "مفتعي" şekline dönüşür. ادعا iddiâ → مدعى müddei "iddiâ eden, davacı", اشترا iştirâ "satın alma" → مشتري müşteri "satın alan", افتراء iftirâ → مفترى müfterî "iftira eden" vs.

İfti'âl vezninden türetilen masdarların mef'ûlü ise **müfte'al** (مفتعل) vezninden gelir (bk. Aşağıdaki anlatı).

İfti'al bâbındaki masdarların ism-i mef'ûlü müfta'al "مفتعل" vezninde gelir:

اكتساب iktisâb → مكتسب mükteseb "kazanılmış"
 اختصار ihtisâr "kısaltma" → مختصر muhtasar "kısaltılmış"
 انتخاب intihâb "seçme" → منتخب müntahab "seçilmiş"
 اشتراك iştirâk "ortak olma" → مشترك müşterek "ortak olunmuş"

İ'lâl: Muzâaf ve ecvef kelimelerin ism-i mef'ûlü, ism-i fâiliyle aynı vezindedir.

Misâl kelimelerde vezin mütte'al şekline dönüşür: اتفاق ittifâk → متفق müttefak "birleşilmiş", اتهام ittihâm "suçlandırma" → متهم müttehem "suçlanan" vs.

Nâkıs ve lefif kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni müfte'â "مفتعي" şekline dönüşür: اصطفا istifâ "seçme, ayıklama" → مصطفى mustafâ "seçilmiş", انتها intihâ "nihâyete erme" → منتهى müntehâ "nihâyete ermiş", ادعا iddiâ → مدعى müddeâ "dava olunan, davalı" vs.

Dikkat 1: Fâ'il ve mef'ûl veznlerinde türetilen illetli kelimelerin vezne uymadıklarını görelim (bk. Yukarıda i'lâller).

Dikkat 2: Her iki kelimenin yazılışları şekil olarak aynı olmakla birlikte fâ‘il vezninde aslî ikinci harfin (aynı harfinin) **esreli**; mef‘ûl vezninde ise aynı harfin **üstünlü** okunduğuna dikkat edelim.

Tablo: İfti‘âl Vezninden Mastar-Fâ‘il ve Mef‘ûller

Mastar (إفْتِعَال) İfti‘âl	İsm-i Fâ‘il (مُفْتَعِل) müfte‘il	İsm-i Mef‘ûl (مُفْتَعَل) müfte‘al
التزام iltizâm	ملتزم mültezim	ملتزم mültezem
انتشار intişâr	منتشر münteşir	منتشر münteşer
افتخار iftihâr	مفتخر müftehir	مفتخر müfteher
انتظام intizâm	منتظم muntazım	منتظم muntazam
اختصار ihtisâr	مختصار muhtasır	مختصار muhtasar
انتخاب intihâb	منتخب müntahib	منتخب müntaheb
اكتساب iktisâb	مكتسب müktesib	مكتسب mükteseb
اضطراب ızdırâb	مضطرب muzdarib	مضطرب muzdarab
اطلاع ittilâ‘	مطلع muttali‘	مطلع muttala‘
اتفاق ittifâk	متفق müttefik	متفق müttefak
التجا ilticâ	ملتجى mültecî	ملتجا mültecâ
ادعا iddi‘â	مدعى müdde‘î	مدعا müdde‘â

Pekiştirme ödevi: Ders kitabının 90. ve 91. sayfasındaki alıştırmalar.